

การศึกษาเปรียบเทียบคำสมาสในคัมภีร์ปทรูปลิตีและลขุสัทธานตเกมุที
A Comparative Study of Compound Formation in the
Padarupasiddhi and the Laghusiddhantakaumudi

พระมหาประดิษฐ์ บ่อชน

Phramaha Pradit Borchon

คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร

Faculty of Archaeology, Silpakorn University

E-mail: Pradit_molee@hotmail.com

ได้รับบทความ: 10 เมษายน 2563; แก้ไขบทความ: 29 เมษายน 2563; ตอรับตีพิมพ์: 29 เมษายน 2563

Received: April 10, 2020; Revised: April 29, 2020; Accepted: April 29, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดประสงค์ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างคำสมาสด้วยกฎไวยากรณ์ในคัมภีร์ปทรูปลิตี 2. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างคำสมาสด้วยกฎไวยากรณ์ในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที 3. เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการสร้างคำสมาสด้วยกฎไวยากรณ์ในคัมภีร์ปทรูปลิตีกับคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที

ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์ปทรูปลิตีแต่งโดยพระพุทธรูปยยะ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีแต่งโดยวราหในราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในคัมภีร์ปทรูปลิตีใช้สูตรทั้งหมด 28 สูตร ส่วนในการสร้างคำสมาสด้วยสูตรคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีใช้สูตรทั้งหมด 79 สูตร

คัมภีร์ปทรูปลิตีเป็นคัมภีร์ที่ได้นำเอาสูตรมาจากคัมภีร์กัจจายณะมาเรียงลำดับใหม่ แต่งอธิบายเพิ่มเติม และได้นำอุทาหรณ์มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎก

ลขุสัทธานตเกมุทีเป็นคัมภีร์ที่ได้นำสูตรจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีอันเป็นคัมภีร์ที่ปรับปรุงลำดับสูตรในคัมภีร์อักษฎายายีของปาณินิมาเรียบเรียงใหม่ตามลำดับการสำเร็จรูปของคำด้วยวิธีการที่สั้นและกะทัดรัด

คัมภีร์ปทรูปลิตีแสดงสมาสโดยชื่อ มี 6 คือ 1. อพยยิภาวสมาส 2. กัมมธารยสมาส 3. ทิคุสมาส 4. ตัปปริสมาส 5. พหุพพิหิตสมาส 6. ทวันทสมาส, คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที

แสดงสมาสโดยลักษณะตามตัวประธานว่ามีอยู่ 5 สมาส คือ 1. เกวลสมาส 2. อ้วยยิภาวสมาส 3. ตัตปุรุษสมาส 4. พหุวีหิสมาส 5. ทวันทสมาส

ความหมายของสมาสในคัมภีร์ปทรูปสัทธา คือ 1. อ้วยยิภาวสมาส สมาสที่มีบทหน้าเป็นประธาน 2. กัมมธารสมาส สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน และบทหน้าบทหลังมีวิภัตติเสมอกัน 3. ทิคุสมาส สมาสที่มีสังขยาเป็นบทหน้าและบทหน้ากับบทหลังมีวิภัตติเสมอกัน 4. ตัตปุริสสมาส สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน เหมือนกัมมธารสมาส แต่บทหน้ากับบทหลังมีวิภัตติไม่เสมอกัน 5. พหุพีหิสมาส สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน 6. ทวันทสมาส สมาสที่มีบททั้งสองเป็นประธาน

ความหมายของสมาสในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมูที คือ 1. เกวลสมาส สมาสที่บทตัวประธานไม่ชัดเจน 2. อ้วยยิภาวสมาส สมาสที่มีบทหน้าเป็นประธาน 3. ตัตปุรุษสมาส สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน 4. พหุวีหิสมาส สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน 5. ทวันทสมาส สมาสที่มีบททั้งสองเป็นประธาน

คำสำคัญ: สมาส, ปทรูปสัทธา, ลขุสัทธานตเกมูที, อัยฎาธยายี, กัจจายนะ

Abstract

This research article has 3 objectives as follows: 1) to study the forms of compound word creation with rules of grammar that appear in the Padarūpasiddhi in Pali, 2) to study the forms of compound word that created with the rules of grammar that appear in the Laghusiddhāntakaumudī in Sanskrit, 3) to compare the forms of compound word that created with the rules of grammar that appear in the in Pali and in the Laghusiddhāntakaumudī in Sanskrit.

The results of the research showed are as follows; it is evident that rules of grammar of Pali that appear in the Padarūpasiddhi was written by the Bhuddhappiya in the late 15th century to the beginning of the 16th century whereas and rules of grammar of Sanskrit that appear in the Laghusiddhāntakaumudī was written by Varadarāj in the 17th century. In the late 15th century, the creation of compound words with rules of grammar in the Padarūpasiddhi all 28 rules are used, in the same manner all 79 rules are used in Laghusiddhāntakaumudī.

The Padarūpasiddhi text is a scripture that has rearranged the formulas from the Kaccāyana scripture and Tipitakas with more details, and brought an example from Tipitakas and other significant texts.

The Laghusiddhāntakaumudī is a text that has abridged the formulas from Siddhāntakaumudī, a text that has improved the order formulas in Panini text, compiled them in succession of words with a short and compact method.

The Padarūpasiddhi text showing Samāsa by the six names, namely 1. Abbayāībhāvasamāsa 2. kammadhārayasamāsa 3. Dīgusamāsa 4. Tappurisasamāsa 5. Bahubbīhisamāsa 6. Dvandasamāsa. The Laghusiddhāntakaumudī text shows that there are 5 Samāsa, which are 1. kevalasamāsa 2. Ayyāībhāvasamāsa 3. Tatpurushasamāsa 4. Bhahuvārīhisamāsa 5. Dvandvasamāsa.

The meanings of each Samās in the Padarūpasiddhi text are as follows;

1. That called Ayyāībhāvasamāsa in which, for the most part, the sense of the first of its elements is the main one (or the independent one on which the other depends), is the 1nd kind.

2. That called Tappurisasamāsa in which, for the most part, the sense of the last of its elements is the main one, is the 2rd kind.

3. A subdivision of the Tappurisasamāsa class is called Kammadhārayasamāsa 3th kind,

4. A subdivision of the Kammadhārayasamāsa class is called Dīgusamāsa 4th kind.

5. That called Bahubbīhisamāsa in respect whereof, for the most part, the sense of a different word is the main one (to which the sense of the compound epithet is subordinate) is the 5th kind.

6. That called Dvandasamāsa in which, for the most part, the sense of both the one and the other of its elements is a main one (neither being subordinate to the other), is the 6th kind.

The meanings of each Samāsa in the Laghusiddhāntakaumudī text are as follows;

1. Here a compound means an aggregation. That which is destitute of any peculiar name, being “merely a compound,” is the 1st kind.

2. That called Avyayībhāvasamāsa in which, for the most part, the sense of the first of its elements is the main one (or the independent one on which the other depends), is the 2nd kind.

3. That called Tatpuruṣhasamāsa in which, for the most part, the sense of the last of its elements is the main one, is the 3rd kind. A subdivision of the Tatpuruṣhasamāsa class is called Karmadhārayasamāsa, A subdivision of the Karmadhārayasamāsa class is called Dviguṣamāsa.

4. That called Bahuvrīhisamāsa in respect whereof, for the most part, the sense of a different word is the main one (to which the sense of the compound epithet is subordinate) is the 4th kind.

5. That called Dvandvasamāsa in which, for the most part, the sense of both the one and the other of its elements is a main one (neither being subordinate to the other), is the 5th kind.

Keywords: Samāsa, Padarūpasiddhi, Laghusiddhāntakaumudī, Aṣṭhādhyāyī, kaccāyana

1. บทนำ

ไวยากรณ์ หรือ ไวยากรณ์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของเวททั้งหลาย เป็นศาสตร์หนึ่งในแนวทางคเวไวยากรณ์เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการศึกษา ไวยากรณ์ได้พัฒนามาเป็นแขนงการศึกษาแขนงหนึ่งต่างหากในสมัยหลังพระเวท (จำลอง สารพัตนิก, 2546: 121)

ไวยากรณ์สันสกฤตเป็นเครื่องมือช่วยให้เข้าใจคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ให้เข้าใจตำราประเภทวรรณคดีพระเวท วรรณคดีฮินดู ไวยากรณ์สันสกฤตจึงมีความสำคัญที่ผู้ต้องการศึกษาคัมภีร์พระเวทจะต้องศึกษาก่อน ส่วนไวยากรณ์บาลีเป็นเครื่องมือช่วยให้เข้าใจภาษาบาลีอันเป็นภาษาสื่อสัจธรรมความเป็นจริงของชีวิตตามการตรัสรู้ของพระอรุณตรัสสัมมาสัมพุทธเจ้า ไวยากรณ์บาลีจึงมีความสำคัญที่ผู้ต้องการจะศึกษาพระไตรปิฎก

อนึ่ง วรรณคดีประเภทไวยากรณ์ของภาษาบาลี และสันสกฤตถือว่ามีค่าสำคัญไม่น้อยกว่าวรรณคดีประเภทอื่น ๆ เพราะไวยากรณ์เป็นศาสตร์อย่างแรกที่มีความสำคัญที่สุดก่อนที่จะเข้าไปสู่ศาสตร์อื่น ๆ ปตัญชลี กล่าวว่า ความรู้ทางไวยากรณ์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในแนวทางคศาสตร์ โดยก่อนที่จะศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ได้นั้น จำเป็นต้องศึกษาไวยากรณ์นานถึง 12 ปี (M. Winternitz, 1985: 458)

นักไวยากรณ์ของอินเดียคนสำคัญคือปาณินิ (พุทธศตวรรษที่ 1) ได้กำหนดกฎเกณฑ์ในภาษาพระเวททำให้เกิดข้อบังคับที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตำราไวยากรณ์ของปาณินิชื่ออักษฎายายี (อักษฎายายี) อักษฎายายีนี้มีจำนวนสูตรประมาณ 4,000 สูตร (รวมคิวยสูตร 14 สูตร) แบ่งเป็นแปดบทหรือเรียกว่าอัยยะ (อัยยะ) (A.A. Macdonell, 1972: 435) หลังจากปาณินิแล้วยังพบว่ามีนักไวยากรณ์สันสกฤตอีกจำนวนมากที่ได้เพิ่มเติมหรือแต่งตำราอธิบายระบบไวยากรณ์ของปาณินิ เป็นต้นว่า ปตัญชลี ได้แต่งคัมภีร์มหาภษยะ (มหาภษยะ) อธิบายสูตรจำนวน 1,713 สูตรของปาณินิ ภารตฤหริ (ภารตฤหริ) แต่งคัมภีร์วากยปทียะ (วากยปทียะ) ไกยฎะ (ไกยฎะ) ชยาทิตยะ (วามนะ) (วามน) แต่งคัมภีร์กาศิกาวฤตติ (กาศิกาวฤตติ) และรามจันทร์ (รามจันทร์) แต่งคัมภีร์ประกิริยาเกามุที (ประกิริยาเกามุที) ตำราไวยากรณ์เหล่านี้ล้วนแต่งขึ้นเพื่อขยายความในคัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิให้ง่ายขึ้นต่อมา ภักุโฏชี ทิกษิตะ (Bhaskari Diksita) ผู้เรียบเรียงไวยากรณ์สันสกฤตใหม่เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษา เรียกคัมภีร์ว่า “สิทธานตเกามุที (สิทธานตเกามุที)” เป็นคัมภีร์ที่เปรียบเหมือนแสงจันทร์ส่องมตีความเห็นของนักไวยากรณ์ที่ง่ายต่อการศึกษา ต่อมา “วรทราช (Varadaraja)” ได้ย่อเนื้อหาในคัมภีร์สิทธานตเกามุทีให้สั้นลงอีก โดยตั้งชื่อว่า “ลขุสิทธานตเกามุที (ลขุสิทธานตเกามุที)” คัมภีร์นี้อาจเรียกได้ว่าเป็นตำราไวยากรณ์สันสกฤตเบื้องต้นภายหลังเป็นที่นิยมใช้เป็นตำราเรียน ลขุสิทธานตเกามุทีนี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 11 อย่าง คือ

1. สัจญาปกรณ์ะ มี 14 สูตร
2. สนธิปกรณ์ะ มี 101 สูตร
3. สุพันตปกรณ์ะ มี 251
4. อวยยะ มี 5 สูตร
5. ดิงันตปกรณ์ะ มี 326
6. ประกิริยา มี 69 สูตร
7. กฤทินปกรณ์ะ มี 122 สูตร
8. การกปกรณ์ะ มี 16 สูตร
9. สมาสปกรณ์ะ มี 93 สูตร
10. ตัทธิตปกรณ์ะ มี 251 สูตร
11. สตรีปกรณ์ะ มี 29 สูตร (Kapiladeva Divedi, 1983: 43)

ในสูตรมีลักษณะของสูตร โดยแบ่งตามลักษณะมี 6 คือ สัจญาสูตร ปริภาษาสูตร วิธิสถนิยสูตร อติเทศสูตร และอธิการสูตร (สถาบันวิจัย โกลกาตา, 2018: 13) ท่านวรทราชผู้แต่งคัมภีร์ลขุสิทธานตเกามุที สันนิษฐานว่าท่านผู้แต่งมีชีวิตอยู่ในราวคริสตศตวรรษที่ 17

ส่วน ภาษาบาลีมีคัมภีร์ไวยากรณ์ที่เก่าแก่ที่ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ คือคัมภีร์ไวยากรณ์กัจจายนะซึ่งพระกัจจายนะได้แต่งเป็นสูตรไว้จำนวน 673 สูตร ตามแนวคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต เป็นคัมภีร์ที่ยากสำหรับผู้เริ่มศึกษา การศึกษาตามลำดับสูตรในคัมภีร์กัจจายนะอาจทำให้สับสนและเข้าใจยากแต่เป็นวิธีการจัดเนื้อหาอีกแบบหนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้เรียบเรียงเนื้อหาใหม่เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาและอธิบายคัมภีร์กัจจายนะ ชื่อว่า นยาสะ (ขุมทรัพย์) หรือ มุขมัตตทีปนี (คัมภีร์อธิบายพอเป็นตัวอย่าง) แต่งโดยพระวชิรพุทธิในราวก่อนพุทธศตวรรษที่ 15 คัมภีร์นยาสะนี้อธิบายข้อความของกัจจายนะ และแสดงวิธีประกอบรูปศัพท์ไว้โดยละเอียด จึงเป็นตำราทรงคุณค่าที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามกัจจายนะที่นิยมใช้เรียนกันมาช้านานนั้น ขาดสัมพันธภาพในการประกอบรูปศัพท์

ทำให้ผู้เรียนไม่อาจเข้าใจการประกอบรูปศัพท์โดยสะดวก แม้จะอาศัยคัมภีร์นยาสะเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาก็ช่วยได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธปियะจึงแต่งปทรูปสิทธิปกรณ์ “ปทรูปสิทธิ (ปทรูปสิทธิ)” เป็นคัมภีร์ที่แสดงวิธีการสร้างคำศัพท์ต่าง ๆ ได้นำสูตรจากคัมภีร์ก็จายนะมาเรียบเรียงใหม่ตามลำดับการสร้างคำศัพท์ต่าง ๆ ในภาษาบาลี พระพุทธปियะเป็นชาวอินเดียตอนใต้มีสมณนามอีกชื่อหนึ่งว่า พระทีปังกร ท่านเป็นศิษย์ของพระอานันทะผู้แต่งคัมภีร์มูลฎีกาแม่ไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่าพระพุทธปियะเกิดในสมัยใด เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ท่านกล่าวไว้ด้วยตนเอง แต่มีนักวิชาการสันนิษฐานจากที่ท่านกล่าวไว้ในนิคมคาถาว่า ท่านเป็นศิษย์ของพระอานันทเถระผู้มีชื่อเสียงในขณะนั้น พระอานันทเถระนั้น เป็นผู้แต่งคัมภีร์มูลฎีกาและมีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 เพราะคำลงท้ายของคัมภีร์มูลฎีกาได้กล่าวถึงผู้อรรถาธิบายให้แต่งคัมภีร์คือพระธรรมมิตตะ (ธम्मมิตต) ซึ่งน่าจะเป็นบุคคลเดียวกับที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหาวงศ์ (มหาวงศ์ปริจเฉทที่ 53 คาถา 35) ว่า “พระธรรมมิตตะพักอยู่ ณ วัดสิทธคาม ในรัชสมัยพระเจ้ามหินทระผู้ครองราชย์ระหว่างพุทธศักราช 1499-1519” จึงพอสรุปว่า พระพุทธปियะคงเกิดในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 Malalasekara กล่าวว่า “พระอานันทะผู้แต่งมูลฎีกาเป็นชาวอินเดีย ท่านไปเรียน พระปริยัติธรรม แล้วพักอยู่ในลังกาเป็นเวลานาน ต่อมาเป็นเจ้าคณะปกครองภิกษุสงฆ์ฝ่ายวนวาสี คงมีชีวิตอยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8 หรือ 9 (ราวพุทธศตวรรษที่ 14 หรือ 15)” คัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 7 กัณฑ์ คือ 1. สนธิกัณฑ์ มี 59 สูตร 2. นามกัณฑ์ มี 223 สูตร 3. การกัณฑ์ มี 47 สูตร 4. สมาสกัณฑ์ มี 31 สูตร 5. ตัทธิกัณฑ์ มี 63 สูตร 6. อาชยัตกัณฑ์ มี 121 สูตร 7. กิตกัณฑ์ มี 140 สูตร (พระพุทธปियเถระ, 2526: จ-ฉ) การแต่งคัมภีร์นี้ได้อาศัยไวยากรณ์สันสกฤตคือ ปาณินิ, กาศิกา, และมหาภษยะ กาดันตระเป็นต้น เป็นแนวทาง

ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีโครงสร้างทางไวยากรณ์และรูปแบบการสร้างคำที่เหมือนกัน นักภาษาศาสตร์ของอินเดียบางคน จึงเปรียบเทียบภาษาบาลีเสมือนหนึ่งกระแสน้ำที่ไหลมาตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงปัจจุบัน ส่วนภาษาสันสกฤตนั้นได้รับการอุปมาให้เป็นบึงใหญ่ ซึ่งถึงแม้ว่า จะมีน้ำขังอยู่มากมาย แต่ก็ไม่มีน้ำไหลถ่ายเทไปที่ไหน หรือมิฉะนั้นก็เปรียบภาษาสันสกฤตกับภาษาบาลีให้เป็นสองสาวลูกพ่อแม่เดียวกัน ภาษาบาลีนั้นพอเติบโตขึ้นก็มีเหย้ามีเรือนได้ลูกได้หลานสืบตระกูลกันไป ส่วนสันสกฤตพอใจที่จะดำรงตนเป็นสาวแก่ตลอดมา ด้วยเหตุที่เป็นพี่น้องท้องเดียวกันเช่นนี้ สันสกฤตกับบาลีจึงมีรูปโฉมหน้าตาละม้ายคล้ายคลึงกันถึงแม้ว่าเมื่อพูดถึงการตกแต่งร่างกายแล้ว ทั้งสองอาจจะมีวิธีการและรสนิยมแตกต่างกันอยู่บ้าง” (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องอิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย, 2522: 7)

ยิ่งถ้าจะศึกษาภาษาอินเดียสมัยปัจจุบันคือภาษาฮินดีแล้วยิ่งจำเป็นต้องมีความรู้ด้านภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีภาษาใดภาษาหนึ่ง เพราะคำบางคำภาษาฮินดีกลับไปใช้ภาษาบาลี บางคำก็ใช้สันสกฤต ส่วนใหญ่ภาษาฮินดีใช้ภาษาสันสกฤต คนอินเดียปัจจุบันมีความภาคภูมิใจภาษาสันสกฤตมากกว่า คนอินเดียถือว่าภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเก่าภาษาแม่ของเขา “มาตาภาษา” (นเรศ ณา, 2017: 3) คนอินเดียเรียนภาษาสันสกฤตตั้งแต่ชั้นประถม ถ้าเดินตามถนนหนทาง ห้างร้านต่าง ๆ ก็จะพบภาษาเขียนตามป้ายต่าง ๆ ว่ามาจากคำสันสกฤตเต็มไปหมด เช่นคำว่า ร้านเสื้อผ้า วัสดุสวย เอาสถวร ร้านขายยา เสาจาลัย ห้องส้วม สนานฆร ห้องอาบน้ำ เป็นต้น

คำพูดในภาษาหนึ่ง ๆ มีทั้งคำพูดพิสดาร คือพูดอย่างเต็มความ มีทั้งคำพูดย่อ คือพูดอย่างสั้น แต่เข้าใจความหมายกันได้เนื้อความเป็นอย่างดี (พระธรรมวราลังการ (จับ ฐิตธมโม, ป.ศ.9), 2554: 1) และชัดเจน มีทั้งในสำนวนไทยบาลีและสันสกฤต การย่อนามศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไป ให้เข้าเป็นบทเดียวกันเช่นนี้ เรียกว่า สมาส (โควินทาทจารย์, 2018: 336) แปลว่า ศัพท์ที่ย่อเข้า เช่นคำว่า 'สุกรเปโต' แปลเป็นสมาสไทยว่า 'เปรตหมู' ซึ่งมีความหมายก่อนที่จะเป็นคำสมาสว่า เปรต-เหมือน-หมู, เปรต-มีหัวเหมือน-หมู หรือหัวของเปรต เหมือนหัวของหมู ในภาษาไทยก็มีคำว่า หมีหมู นกเค้าแมว ลูกเศรษฐี ไปบ้าน ดังนี้ เป็นต้น คำสมาสนี้ เพื่อให้เนื้อความเข้ากันในทางสัมพันธ์ คือ ไม่ให้เข้าใจเขวไปว่า เนื้อความนั้น ๆ แยกไปเข้ากับบทอื่น ทั้งได้ทำความเข้าใจแน่นอนลงไปว่าศัพท์นั้นเป็นอันเดียวกัน จะแยกจากกันไปเป็นอย่างอื่นไม่ได้ และบางครั้งให้มีเนื้อความพิเศษขึ้น เพราะเมื่อนำศัพท์มาสมาสกันแล้ว บางคำเกิดความหมายใหม่ (ภิมเสน ศาสตรี, 2018: 2) บางคำคงความหมายเดิมไว้ ลักษณะการแปลบางคำแปลหน้าไปหลัง บางคำแปลหลังไปหน้า ฉะนั้น การเรียนรู้ว่าสมาสคืออะไร คำไหนเป็นสมาสอะไร ซ่อนความหมายอะไรไว้ ก่อนที่จะย่อเข้าเป็นสมาสใช้วิธีการอย่างไร เป็นสิ่งสำคัญ

ผู้วิจัยเห็นว่า หากเข้าใจโครงสร้างหรือรูปแบบการสร้างคำสมาสของทั้งสองภาษาก็จะทำให้เข้าใจทั้งสองภาษานี้ดียิ่งขึ้น โดยการเปรียบเทียบยุคของการแต่งคัมภีร์ปทรูปสิทธิไวยากรณ์บาลีกับคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีไวยากรณ์สันสกฤต ลำดับสูตร ชื่อของสมาส และความหมายของชื่อสมาส วิธีการใช้สูตรในการสร้างคำสมาส เป็นการหาข้อเท็จจริงความเหมือนและความต่างของสองภาษานี้ ซึ่งสมาสในคัมภีร์ปทรูปสิทธิอยู่ในกณฑ์ที่ 4 ส่วนในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีอยู่ในอรรถาธิบายที่ 9 จะเป็นการเชื่อมต่อทักษะของการเรียนภาษาทั้งสองนี้ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ผู้ที่รู้ภาษาบาลีเป็นอย่างดี หากได้เปรียบเทียบวิธีการในสันสกฤตก็อาจจะทำให้เข้าใจภาษาบาลีได้ดียิ่งขึ้น ผู้ที่รู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี หากได้เปรียบเทียบวิธีการในภาษาบาลี ก็อาจจะทำให้เข้าใจภาษาสันสกฤตได้ดียิ่งขึ้น จักเป็นประโยชน์ต่อ

การศึกษาไวยากรณ์บาลีและไวยากรณ์สันสกฤต และจักเป็นประโยชน์ต่อครูสอนและนักเรียน ตลอดจนผู้สนใจศึกษาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ปทรูปสัทธิและลขุสัทธิฐานตเกมุที
2. เพื่อศึกษารูปแบบการนำเสนอวิธีการสร้างคำและส่วนประกอบของคำสมาสในคัมภีร์ปทรูปสัทธิและลขุสัทธิฐานตเกมุที
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความต่างความหมายและชื่อสมาสในคัมภีร์ปทรูปสัทธิและลขุสัทธิฐานตเกมุที

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะเนื้อหาไวยากรณ์เรื่องคำสมาสตอนสมาสกันท์ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิซึ่งแต่ง โดยท่านพุทธอัปปยเถระ ราว พ.ศ. 1600 จากต้นฉบับคัมภีร์ปทรูปสัทธิฉบับวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2526 และเนื้อหาคำสมาสตอนสมาสกันท์ในคัมภีร์ลขุสัทธิฐานตเกมุที ซึ่งแต่งโดยท่านวราพรราช ราว ค.ศ. 1700 จากต้นฉบับคัมภีร์ลขุสัทธิฐานตเกมุที ฉบับภาษาฮินดี จัดพิมพ์ที่วารานสี เมื่อ พ.ศ. 2526 (ค.ศ. 1983)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Investigation) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมเอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เป็นภาษาบาลีภาษาสันสกฤตภาษาไทยและภาษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
2. แปลคัมภีร์ปทรูปสัทธิและลขุสัทธิฐานตเกมุทีตอนสมาสกันท์เป็นภาษาไทย
3. ศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นข้อที่เหมือนกันและต่างกัน พร้อมทั้งสรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้าแล้วเปรียบเทียบเรียบเรียงเสนอผลงานการวิจัย

4. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบการสร้างคำสมาสในคัมภีร์ลขุสัทธิฐานตเกมุทีกับการสร้างคำสมาสในคัมภีร์ปทรูปสัทธิ เพื่อศึกษาความเหมือนและความต่าง ในหลายประเด็นเป็นต้นว่า ประวัติความเป็นมาของทั้งสองคัมภีร์ จำนวนสูตรที่ใช้ ชื่อสมาส การจัดลำดับสมาสวิธีการใช้สูตรสร้างคำสมาส ความหมายของชื่อสมาสในคัมภีร์ปทรูปสัทธิไวยากรณ์บาลีและลขุสัทธิฐานตเกมุทีไวยากรณ์สันสกฤต

คัมภีร์ปทรูปสัทธิแต่งโดยพระพุทธอัปปยเถระ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 คัมภีร์ลขุสัทธิฐานตเกมุทีแต่งโดยวราพรราชในราวคริสต์ศตวรรษที่ 17

ในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิใช้สุตฺรทั้งหมด 28 สุตฺร ส่วนในการสร้างคำสมาสด้วยสุตฺรคัมภีร์
ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้สุตฺรทั้งหมด 79 สุตฺร

คัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิประกอบด้วย สุตฺรจากกัจจยณะ วุตฺติ คำอธิบายสุตฺร และ
อุทฺทาหรณ์ ตัวอย่าง สุตฺรที่ใช้นำเอาสุตฺรมาจากคัมภีร์กัจจยณะมาเรียงลำดับใหม่ แต่งอธิบาย
เพิ่มเติม และได้นำอุทฺทาหรณ์มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎก

ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ประกอบด้วยสุตฺรจากอัชฌายายี วุตฺติ คำอธิบาย และ
อุทฺทาหรณ์ ตัวอย่างสุตฺรที่ได้นำสุตฺรจากคัมภีร์ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่อื่นเป็นคัมภีร์ที่ปรับปรุงลำดับ
สุตฺรในคัมภีร์อัชฌายายีของปาณินิมารียบเรียงใหม่ตามลำดับการสำเร็จรูปของคำด้วย
วิธีการที่สั้นและกะทัดรัด

ในการสร้างคำสมาสด้วยสุตฺรคัมภีร์ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้สุตฺรทั้งหมด 79 สุตฺร
ส่วนในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิใช้สุตฺรทั้งหมด 28 สุตฺร สมาสในคัมภีร์ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่อยู่ในกัณฑ์ที่
7 ส่วนสมาสในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิอยู่ในกัณฑ์ที่ 4

ในคัมภีร์ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่แสดงสมาสโดยลักษณะตามตัวประธานว่ามีอยู่
5 สมาส คือ 1. เกวลสมาส 2. อ้วยยิภาวสมาส 3. ตตฺปุรุษสมาส 4. พหุวีหิสมาส
5. ทวันทวสมาส ส่วนในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิแสดงสมาสโดยชื่อ มี 6 คือ 1. อ้วยยิภาวสมาส
2. กัมมธารยสมาส 3. ทิกุสมาส 4. ตปฺปุริสมาส 5. พหุพพิหิสมาส 6. ทวันทวสมาส

ในคัมภีร์ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่แสดงลักษณะของสมาสไว้ 5 ประเภทก็จริง แต่ได้จัด
อีกสองสมาส คือ ทวิกุสมาส กับ กรมธารยสมาสไว้ในตตฺปุรุษสมาส ฉะนั้น สมาสในคัมภีร์ลฺขุ
สฺลิตฺธานตเภามฺที่จึงมี 6 เหมือนกับสมาสในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิ

ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่จัดกรมธารยสมาสและทวิกุสมาสอยู่ในตตฺปุรุษสมาส
กรมธารยสมาสและทวิกุสมาสเป็นส่วนหนึ่งของตตฺปุรุษสมาส แต่ในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิจัดตปฺ
ปุริสมาสและทิกุสมาสแยกออกจากกัมมธารยสมาส หมายความว่า ตปฺปุริสมาสและทิกุสมาส
เป็นส่วนหนึ่งของกัมมธารยสมาส

ในความต่างกันของชื่อสมาสในสองคัมภีร์ คือ มภีร์ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้ชื่อว่า
อ้วยยิภาวสมาส ส่วนปทฺฐปฺลิตฺธิใช้ชื่อว่า อ้วยยิภาวสมาส ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้ชื่อว่า
ตตฺปุรุษสมาส ส่วนปทฺฐปฺลิตฺธิใช้ชื่อว่า ตปฺปุริสมาส ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้ชื่อว่า ทวิกุสมาส
ส่วนปทฺฐปฺลิตฺธิใช้ชื่อว่า ทิกุสมาส ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้ชื่อว่า กรมธารยสมาส ส่วนปทฺฐ
ปฺลิตฺธิใช้ชื่อว่า กัมมธารยสมาส ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้ชื่อว่า พหุวีหิสมาส ส่วนปทฺฐปฺลิตฺธิใช้
ชื่อว่า พหุพพิหิสมาส ลฺขุสฺลิตฺธานตเภามฺที่ใช้ชื่อว่า ทวันทวสมาส ส่วนปทฺฐปฺลิตฺธิใช้ชื่อว่า ทวันทวสมาส

ในคัมภีร์ลक्षิตานเกมที่ได้แสดง เกวลสมาสไว้ว่าเป็นสมาสประเภทหนึ่ง ส่วนในคัมภีร์ปทรูปลัทธิไม่ได้จัดไว้ แต่เมื่อดูตามอุทาหรณ์ที่แสดงไว้ อาจเปรียบเทียบได้ดังนี้ ลक्षิตานเกมที่แสดงอุทาหรณ์ของเกวลสมาสว่า “ปุรวุ ภูตะ ภูตปุรวม”, ปทรูปลัทธิได้แสดงอุทาหรณ์ไว้ว่า “ทิฏฐุ ปุพพนติ ทิฏฐุพุโพ ตถาคต” ลक्षิตานเกมที่แสดงอุทาหรณ์ของสมาสที่ประกอบนิบาตเป็นบทหลังไว้ว่า “วาคระเถา อิว วาคระถาวิว” อุทาหรณ์นี้อาจเปรียบเทียบได้กับคำสมาสบาลีว่า “ปาสาทสส อุปริ ปาสาทุปริ”

ลक्षิตานเกมที่มีสูตรสำหรับทำคำสมาสที่มีพยัญชนะการันต์ให้เป็นคำสมาสที่เป็นสระการันต์ เช่น “ทวนทววจุทษหานตาดต สมานาเร” ลง ภูจ ปรัตยย หลังจาก สมานาเร ทวันทวสมาส ที่มีพยัญชนะวรรค จ, ท, ซ, และ ห เป็นการันต์ ส่วนคัมภีร์ปทรูปลัทธิไม่มีสูตรลักษณะแบบนี้

ความหมายของสมาสในคัมภีร์ปทรูปลัทธิ คือ 1. อัพยยิภาวสมาส สมาสที่มีบทหน้าเป็นประธาน 2. กัมมธารสมาส สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน และบทหน้าบทหลังมีวิภัตติเสมอกัน 3. ทิคุสมาส สมาสที่มีสังขยาเป็นบทหน้าและบทหน้ากับบทหลังมีวิภัตติเสมอกัน 4. ตัปปุริสสมาส สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน เหมือนกัมมธารสมาส แต่บทหน้ากับบทหลังมีวิภัตติไม่เสมอกัน 5. พหุพพิหิสมาส สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน 6. ทวันทวสมาส สมาสที่มีบททั้งสองเป็นประธาน

ความหมายของสมาสในคัมภีร์ลक्षิตานเกมที่ได้แสดง คือ 1. เกวลสมาส สมาสที่บทตัวประธานไม่ชัดเจน ต่างจากสมาสลำดับที่สอง สาม สี่ และห้า 2. อัพยยิภาวสมาส สมาสที่มีบทหน้าเป็นประธาน 3. ตัปปุริสสมาส สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน 4. พหุพพิหิสมาส สมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน 5. ทวันทวสมาส สมาสที่มีบททั้งสองเป็นประธาน

เอกสารอ้างอิง

- นเรศ ณา. (2017). สานติ สันสกฤตอินดิวยายาวิภูษิตา. ซีลักส อามเสฏฐ พรินติง.
 โควินทาจารย์. (2018). สันสกฤตวยากรณารยณัม. ซีลักส อามเสฏฐ พรินติง เดลี.
 ภิมเสน ศาสตรี. (2018). ลक्षิตานเกมที โภมิวยายา. เล่ม 4. อชัย พรินติง ศาหตรา เดลี.
 มฤชิปาณินิ. (2017). อัษฎฐายยิ. เจ้าขัมพา สันสกฤต ประดิษฐาน. พาราณสี.
 วรทราชาจารย์. (2018). ลक्षิตานเกมที. คีตาเปรส โครขปุร.
 จำลอง สารพัตนิก. (2546). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
 พระพุทธรูปยเถระ. (2526). ปทรูปลัทธิ. กรุงเทพฯ ฯ เฉลิมชาญการพิมพ์.

- พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน. (2534). **ประวัติภาษาบาลีความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษา
ปรากฏและสันสกฤต**. มุลินิธิมхамกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2522). **เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องอิทธิพลของภาษาบาลี
และสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย ฯ** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระธรรมวราลังการ (จับ ชูธรรมโม). (2554). **อธิบายบาลีไวยากรณ์สมาสและทัทธิติ**. มหาม
กุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- M. Winternitz. (1985). **History of Indian Literature Vol.** Delhi: Motilal
Banarsidass.
- A.A. Macdonell. (1972). **A History of Sanskrit Literature**. Delhi: Munshiram.
- Kapiladeva Dvivedi. (1983). **Laghusiddhantakaumudi**. Varamasi: n.p.